

ARZONLIKDAN XAVFSIZLIK SARI: GLOBAL TA'MINOT ZANJIRLARINING DIVERSIFIKATSIYASI VA "DE-RISKING" STRATEGIYASI

Baxromova Indira Azizjon Qizi

Alfraganus universiteti

Iqtisodiyot yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Email: baxromovaindira@gmail.com

ORCID: 0009-0006-1092-2406

Xalmatjanov Farxod Maxamatjanovich

Alfraganus universiteti

Iqtisodiyot fakulteti dos.v.b.

Email: farhod.holmatjonov.7555@gmail.com

ORCID:0000 0003 2301 781X

Annotatsiya: Ushbu maqolada global geo-siyosiy keskinliklar, savdo urushlari va epidemiologik inqirozlar fonida xalqaro savdo tizimining transformatsiyasi tahlil qilinadi. Ko'p yillar davomida global iqtisodiyotni boshqargan "maksimal arzonlik va samaradorlik" tamoyilining "iqtisodiy xavfsizlik va barqarorlik" (De-risking) modeliga almashinishi o'rganilgan. Maqolada globalizatsiya jarayonlarining regionalizatsiyaga ko'chishi, shuningdek, "Friend-shoring" va "Near-shoring" kabi yangi iqtisodiy tushunchalar xalqaro ta'minot zanjirlari misolida ko'rib chiqiladi hamda O'zbekiston iqtisodiyoti uchun strategik imkoniyatlar asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Iqtisodiy xavfsizlik, de-risking, deglobalizatsiya, regionalizatsiya, ta'minot zanjiri, friend-shoring, near-shoring, savdo urushlari, iqtisodiy suverenitet.

XX asr oxiri va XXI asr boshlari jahon iqtisodiyotida "giper-globalizatsiya" davri sifatida muhrlandi. Kompaniyalar xarajatlarni maksimal darajada kamaytirish uchun ishlab chiqarishni dunyoning istalgan nuqtasiga, asosan, ishchi kuchi va xomashyo eng arzon bo'lgan Osiyo davlatlariga (xususan, Xitoyga) ko'chirdilar [1]. "O'z vaqtida yetkazib berish" (Just-in-Time) modeli global ta'minot zanjirlarining asosiy poydevoriga aylandi [2].

Biroq, keyingi yillarda yuz bergan AQSh-Xitoy savdo urushlari, COVID-19 pandemiyasi va yirik mintaqaviy geosiyosiy mojarolar bu tizimning naqadar mo'rt ekanligini ko'rsatdi. Bitta logistik bo'g'inining uzilishi yoki bitta davlatning siyosiy qarori butun dunyo sanoatini falaj qilib qo'yishi mumkinligi ma'lum bo'ldi. Natijada global siyosatda yangi paradigma — **"De-risking" (Tavakkalchiliklarni kamaytirish)** va **Iqtisodiy xavfsizlik** tushunchalari birinchi o'ringa chiqdi [3]. Davlatlar va transmilliy korporatsiyalar endi faqat "eng arzon" mahsulotni emas, balki

"eng xavfsiz va kafolatlangan" ta'minot zanjirini qidirmoqdalar.

1. Globalizatsiyadan Regionalizatsiya Sari: Strategik Yo'nalishlar

Iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash maqsadida global ta'minot zanjirlari qayta shakllanmoqda. Bu jarayon "**Globalizatsiyadan regionalizatsiya sari**" siljish deb baholanmoqda [5]. Korporatsiyalar o'z ishlab chiqarish quvvatlarini uzoq mamlakatlardan quyidagi uchta yangi model asosida ko'chirmoqdalar:

- **Near-shoring (Yaqin hududlarga ko'chirish):** Ishlab chiqarishni iste'mol bozoriga geografik jihatdan eng yaqin bo'lgan davlatlarga joylashtirish. Masalan, AQSh kompaniyalarining o'z zavodlarini Xitoydan Meksikaga, Yevropa Ittifoqi davlatlarining esa Sharqiy Yevropa va Shimoliy Afrikaga ko'chirishi [4].

- **Friend-shoring (Do'stona mamlakatlarga ko'chirish):** Geosiyosiy va mafkuraviy jihatdan ishonchli, umumiy qadriyatlarga ega bo'lgan hamkor davlatlar hududida ta'minot zanjirini qurish. Bu yerda asosiy maqsad — iqtisodiy aloqalarni siyosiy "shantaj" quroliga aylanishidan himoya qilishdir [3, 6].

- **Reshoring / On-shoring (Vatanga qaytarish):** Strategik jihatdan o'ta muhim bo'lgan tarmoqlarni (masalan, yarimo'tkazgichlar, mikrosxemalar, dori-darmonlar) milliy xavfsizlik nuqtai nazaridan to'liq o'z mamlakati hududiga qaytarish [1].

"De-risking" va xavfsizlikka intilish jahon iqtisodiyoti uchun ham ijobiy, ham salbiy tarkibiy o'zgarishlarni keltirib chiqaradi:

A. Ishlab chiqarish tannarxining ortishi (Xavfsizlik badali)

Globalizatsiya mahsulotlarni maksimal darajada arzonlashtirgan edi. Ishlab chiqarishni logistik jihatdan xavfsiz, ammo ishchi kuchi qimmatroq bo'lgan "do'stona" mamlakatlarga ko'chirish muqarrar ravishda yakuniy mahsulot narxining oshishiga va global inflyatsiya bosimiga olib keladi [2]. Ekspertlar buni "xavfsizlik uchun to'lanadigan sug'urta badali" deb atashmoqda.

B. Jahon savdosining parchalanishi (Fragmentatsiya)

Dunyo iqtisodiyoti geosiyosiy bloklar asosida qutblashib bormoqda [5]. Bu esa global savdo qoidalarining (JSST standartlarining) zaiflashishiga, proteksionizm (mahalliy ishlab chiqaruvchilarni himoya qilish) va tarif to'siqlarining qayta tiklanishiga zamin yaratadi.

Global ta'minot zanjirlarining diversifikatsiyasi va regionalizatsiya jarayonlari O'zbekiston kabi rivojlanayotgan va geografik jihatdan muhim chorrahada joylashgan davlatlar uchun yangi iqtisodiy imkoniyatlar eshigini ochadi [8, 10]:

1. **Markaziy Osiyo Ichki Bozorining Integratsiyasi:** "Globalizatsiyadan regionalizatsiya sari" trendi mintaqa davlatlarining o'zaro savdo aloqalarini kuchaytirishni taqozo etadi. O'zbekiston mintaqaning eng yirik va markaziy bozori sifatida qo'shni davlatlar bilan xomashyo va tayyor mahsulotlar yetkazish zanjirini (klasterlarini) yaratishi lozim [8].

2. **Yangi Transport Koridorlari (Logistik diversifikatsiya):** O'zbekiston "De-risking" siyosatini birinchi navbatda o'z transport yo'laklarida qo'llashi shart. Faqatgina bitta yoki ikkita an'anaviy yo'nalishga bog'lanib qolmasdan, **"Xitoy-Qirg'iziston-O'zbekiston"** temir yo'li hamda **"Transafg'on"** transport koridorlarini faollashtirish orqali Janubiy Osiyo va Yevropa bozorlariga muqobil xavfsiz chiqish yo'llarini yaratish strategik ahamiyatga ega [10].

3. **Katta bozorlar uchun "Near-shoring" nuqtasi bo'lish:** O'zbekiston o'zining qulay investitsiyaviy muhiti, arzon energiya resurslari va yosh ishchi kuchi bilan MDH, Yevropa va Yaqin Sharq bozorlariga mahsulot yetkazib beruvchi xavfsiz ishlab chiqarish xabi (platformasi) vazifasini o'tashi mumkin [9].

Global iqtisodiyot endi hech qachon kechagidek mutloq ochiq va faqat samaradorlikka asoslangan tizimga qaytmaydi [1]. "De-risking" va iqtisodiy xavfsizlik — bugungi dunyo geosiyosatining muqarrar realligidir. Davlatlar va bizneslar arzonlikni barqarorlikka qurbon qilishga majbur bo'lmoqdalar [3]. Ushbu sharoitda O'zbekiston tashqi iqtisodiy xavflarni to'g'ri baholagan holda, o'zining transport-logistika tizimini diversifikatsiya qilishi va regional integratsiyada yetakchilikni o'z qo'lga olishi, milliy iqtisodiy suverenitet va barqarorlikni ta'minlashning yagona yo'lidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. **Baldwin, R.** (2016). The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization. Harvard University Press.
2. **Christopher, M.** (2016). Logistics & Supply Chain Management. Pearson UK. (Ta'minot zanjirlari samaradorligi va inqirozlari haqida fundamental darslik).
3. **European Commission.** (2023). An European Economic Security Strategy. European Union Policy Report, Brussels. (Yevropa Ittifoqining De-risking bo'yicha rasmiy hujjati).
4. **Gereffi, G.** (2020). What does the COVID-19 pandemic teach us about global value chains? The case of medical supplies. Journal of International Business Policy, 3(3), 287-301.
5. **IMF.** (2023). Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism. International Monetary Fund Staff Discussion Notes, Washington, DC.
6. **Yellen, J.** (2022). Speech on Global Economy and Economic Security at the Atlantic Council. US Department of the Treasury. (Friend-shoring atamasini rasmiy muomalaga kiritgan nutq).
7. **World Economic Forum.** (2024-2025). The Global Risks Report (Economic Security and Supply Chain Resilience editions). Geneva: WEF.

8. **O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.** «O‘zbekiston — 2030» strategiyasi to‘g‘risida (Tashqi iqtisodiy faoliyat va eksport salohiyatini diversifikatsiya qilish yo‘nalishlari).
9. **O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi hisobotlari.** (2025-2026). Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va eksport yo‘nalishlarini diversifikatsiyalash dasturlari.
10. **Transport vazirligi tahliliy ma’lumotnomasi.** (2026). Markaziy Osiyoda yangi geo-iqtisodiy transport koridorlarini barpo etish istiqbollari va xavfsizlik tahlili.